

## 'אמונת המדע' — ישעיהו השני כמשל

על בעיה אחת ב'הוראת מקרא'

עוקשי ציון

א

נושא הביטאון הזה הוא המתח בין 'חינוך לערכים' לבין 'דרישותיה של חקירה מדעית'. מתח זה מעורר שאלות מסוגים שונים: למשל, עד כמה כל תיאוריה מדעית, קלושה ככל שתהיה, צריכה להיות מיוצגת בכיתה, האם לא ראוי שהמחנך יפעיל תהליך של ברירה. מוסכם שאת העובדות אסור לטשטש וגם אי אפשר להסתיר, אך את התיאוריות ראוי שישנן לפי הבנתו. שאלה הפוכה היא האם בדרך הסינון וההגשה אין המחנך כופה את השקפת עולמו על הכיתה, ובכך הוא חוטא למיתודה המדעית?

בנושא 'המתח' הזה אני רוצה לנגוע בשאלה הקשורה ישירות למחנך הדתי ולערכים הדתיים שהוא מאמין בהם.<sup>1</sup> המדע אינו כולל בהנחות היסוד שלו הנחות כגון: 'תורה מן השמים', 'נבואה', 'ניסים' וכד'. הוא יכול לטפל בהן כתופעות שהשפיעו על החברה ועל תהליכים היסטוריים, אך אינו מאמין בקיומן האלוהי, הן מחוץ לאופק שלו ולכן בהכרח גם טווח התשובות שהמדע נותן אינו כולל אותן. בין חוקרי המקרא יש מגוון של גישות. בין החוקרים המקבילים את האותנטיות של המקרא יש נטייה, הקיימת גם אצל מאמינים, לחפש 'דרכי מילוט' ולהציע פירושים שיתאימו גם להנחות היסוד המדעיות. הנטייה הזו, למשל, בולטת בתיאור של 'הניסים' במקרא: יש המפרשים את 'קריעת ים סוף' כתוצאה של גאות, את 'חציית הירדן' על ידי יהושע כחסימה טבעית המתרחשת אחת לכמה עשרות שנים, את 'נפילת חומות יריחו' כרעידת אדמה, את 'יונה במעי הדג' משויים לאירוע המתועד בהיסטוריה הרפואית, שאדם נבלע על ידי דג ונשאר בחיים, ועוד דוגמאות. ניסוח מרוכך יותר הוא למקד את הנס ב'תזמון' שלו.

1. עולות כאן שאלות רבות הנוגעות להתמודדות של חוקר ואיש מדע שהוא גם איש מאמין, ועוד יותר אם הוא גם מורה ומחנך. אני פטור בביטאון זה מלדון בכך כיוון שהשאלה נידונה בהרחבה ובסימוכין ביבליוגרפיים רבים בביטאון זה במאמרה של אראלה ידגר "גישה אקדמית מול גישה חזונית ומחנכת בהוראת התנ"ך", ראה שם בעיקר מאמריהם של גרינברג (1983); ארנד (תש"ם); סימן (תשמ"ב) ועוד.

חשוב להרגיש כבר בהתחלה שאינני רואה בגישה זו פגם ואפשר להסתמך בשאלת הניסים גם על 'אילן גדול' כרמב"ם ואחרים בעקבותיו. השאלה המטרידה אותי היא האם מותר למחנך, המאמין בכל מאודו בדרכי הסבר אלו, לכפות אותן על הסטודנט ולהציג אותן כאפשרות 'האמיתית', ומה שאולי נוצר יותר, להציג אותן גם כאפשרות היחידה המדברת בשם 'האמונה' הדתית הצרופה, האמונה שאיננה נאיבית! השאלה איננה מיותרת, למרות שהרכבה יצהירו שאין לכפות אלא להסביר ולשכנע, עדיין יש שיצדדו ב'שכנוע עדין'. ולבד מזאת, גם אלה המצהירים על בחירתם בדרך השכנוע עשויים להפעיל דרכי 'כפייה' עקיפות – בהתייחסות, באופן ההכרעה, בכינויים כמו 'אמונה עממית', פרימיטיבית' וכד'.<sup>2</sup>

חורש אני שלפעמים מתנסחת מין 'אמונה מדעית' המוצגת ככזו שחופפת בכיכול את 'האמת'. הצירוף הזה 'אמונה מדעית' רשום בכותרת של המאמר. על פניו נראה הצירוף הזה צירוף שעטנו. המדע הרי נתפס כמחקר שיטתי המבוסס על עובדות ומסקנותיו מוצקות, ומה מקום יש ל'מדע' עם 'אמונות'. ובכל זאת יש גם בין חוקרים ואנשי מדע 'אמונות' המטופחות לעיתים כמסקנות מחקר מוצקות. על 'אמונה מדעית' כזו נדבר להלן במחקר המקראי.

## ב

המחקר המקראי דן גם בשאלות של שחזור 'עריכת הקורפוס המקראי' וה'קאנוניזציה' שלו, גם חז"ל עסקו בשאלות דומות.<sup>3</sup> באחת ההודמנויות בהיותי נוכח בדיון על הוראת המקרא במוסד דתי, עלו גם שאלות בהוראת המקרא הנוגעות לנוסח המקרא ולעריכתו, כדוגמה עלתה שאלת 'ישעיהו השני'. באותו דיון על הוראת המקרא ועל עריכת ישעיהו נוסחו עמדות מעמדות שונות, מובן שנשמעו ביניהן גם כאלה שציידו בתיאוריה של 'ישעיהו השני', אך המפתיע היה שהיו כאלה שלא רק צידדו בשיעור ישעיהו, אלא בניסוחים תקיפים שללו את האופציה של 'ישעיהו אחד'. מהניסוחים ניתן היה להתרשם, שהגישה המקובלת של 'ישעיהו אחד' אינה עולה בקנה אחד עם האמת ההיסטורית, ואילו העמדה האומרת 'שני ישעיהו' היא מסקנה מדעית מוצקה. בשאלה זו אני מבקש לדון, האמנם העמדה של 'שני ישעיהו' היא 'מסקנה מוצקה' של חקירה מדעית?

השאלה של 'ישעיהו השני' היא שאלה היסטורית, האם לפנינו ספר אחד או שני ספרים.

- השאלה איננה קשורה רק למקרא, היא נוגעת למשל, גם להתייחסות לניסים המזכירים אצל חז"ל. כאן עולה רובד נוסף של שאלות אחרות, עד כמה מותר למחנך בכיתה לשים דברים בפי חז"ל וליחס להם 'השקפות' שהוא מאמין בהם על הניסים. לפעמים נוצר רושם שבכריחה מהניסים מגיעים ל'מדרש' על גבי 'מדרש'.
- המקום הידוע שבו עסקו חז"ל בשאלות של סידור ועריכה הוא הדיון במסכת ב"ב י"ד על 'סדרן של נביאים', אך זו גם מהותן של השאלות הרגילות ברש"י ואצל אחרים: למה נסמכה פרשת... או: 'מה ענין שמיטה אצל הר סיני' וכד'. מה אם כן ההבדל בין גישת חז"ל לבין גישות חדשניות, שמעתי על כך בע"פ מפי פר' יהודה אליצור, שהשאלה אינה מתמקדת בעריכה או סידור. נקודת החיתוך המבחינה היא 'טענת הוי"ף'. כל עוד הטענה של העריכה מתמקדת בנימוקים ענייניים אפשר לדון בה, אך ברגע שהעניין גולש לטענות של 'וי"ף' ושלילת המהימנות והאוטנטיות של הספר, כאן חוצים את הגבול של הדיון ושוללים בסיס לדיון.

השיקולים למסקנת רוב החוקרים שהיו שני ישעיהו הם מגוונים. יש נימוקים ספרותיים, לשוניים, היסטוריים ועוד.<sup>4</sup> הנימוקים האלה מבוססים בעיקר על נתונים אלה:

א. בחלק השני של ישעיהו נזכר כורש המוכר מתקופת 'שיבת ציון' כמאה וחמישים שנה מאוחר יותר (יש' מה 1).

ב. ישעיהו מפרק מ' עד הסוף בולט בשונותו. שני חלקי ישעיהו שונים בתוכנם, ובין שניהם עומדים כחציצה פרקי הסיפור של המלך חזקיהו (פרקים לר"ל). על עובדה זאת עומדים כבר גם המפרשים המסורתיים.

## איך לפרש נתונים אלה:

פתרון אחד יהיה לומר, שיש 'שני ישעיהו' ושני הספרים אוחדו לספר אחד בשלב העריכה. פתרון זה פשוט לחוקר שאינו כולל בהנחות היסוד שלו לא 'תורה מן השמיים' ולא 'נבואה'. אך לענייננו חשוב יותר הוא, שפתרון זה יכול להיות מקובל גם על 'מאמינים' בתורה מן השמים ובנבואה, בטענה שאין פתרון זה סותר שום עיקר אמוני, שהרי גם בחז"ל יש דעות (ב"ב ט"ו ע"ב) המניחות שיהושע ושמואל, לא הם כתבו את כל הספר הנקרא על שמם, ואפילו שמונה פסוקים אחרונים בתורה יש דעה המייחסת אותם ליהושע. עוד מצאנו במדרשי חז"ל ששני פסוקים של הנביא 'בארה' אביו של הושע נספחו לישעיהו (יש' ח 19-20),<sup>5</sup> מה שעולה מכל הדיון בסוגיה במסכת ב"ב הוא שעניין העריכה והסידור אינו 'עיקר דתי' והוא נתון גם לשיקול ענייני של תוכן ופרשנות. ויש המפרשים כך גם את דבריו (הסתומים במקצת) של ראב"ע בפירושו לפסוק הראשון של ישעיהו פרק מ', ורואים בדבריו רמזה לעמדה של 'ישעיהו שני'.<sup>6</sup>

מנגד, עמדה אחרת מטילה ספק בנחוצות של מסקנה זו ומציעה הסברים אחרים לנתונים אלה. תחילה צריך לציין שהעובדות עצמן לא נעלמו מעיניהם של הפרשנים המסורתיים, לדוגמה: רש"י לפסוק הראשון של פרק מ' כתב:

"נחמו נחמו – חזרו על נבואותיו העתידות, ולפי שמכאן ועד סוף הספר דברי נחמות, הפסיק פרשה זו בינם לבין הפורענות".

וראב"ע לאותו פסוק:

"נחמו נחמו – נדבקה זאת הפרשה, בעבור שהוכיז למעלה (יש' לט ר"ז) כי כל אוצרות המלך, גם בניו יגלו לבבל, על כן אחריי זאת הנחמות, ואלה הנחמות הראשונות, מחצי הספר, על דעת ר' משה הכהן נחזו עדין, על בית שני. ולפי דעתי הכול על גלותו, רק יש בתוך הספר דברי גלות בבל... ואולם באחרית הספר דברים הם לעתיד...".

- סיכום תמציתי ראה אצל סגל, אנציקלופדיה מקראית ערך 'ישעיהו', בעיקר עמ' 926 עד 930.
- וראה עוד העלו על כך, עמוס חכם, מבוא לידעת מקרא, כך ראשון עמ' 14-15, ושם המקורות מחז"ל.
- סברות אלו הועלו על ידי רנ"ק (מורה נבוכי הזמן) והן גררו פולמוס חריף מצד ש"ד"ל (כרם חמר ז 225-242), על השתלשלות הטענות ועל חוקרים נוספים הלוקחים חלק בדיון ראה י' יעקובסון, חזון המקרא כך כ, 'אחרותו של ספר ישעיהו כבעיית יסוד למהות הנבואה' עמ' 21-47.
- דבריו של ראב"ע בהמשך דורשים עיון, יש הרואים בהם רמז לעמדה של 'ישעיהו השני'. וראה סקירת שאר מפרשים, עמוס חכם, 'ישעיהו מהדורת 'דעת מקרא' בנספחות שבסוף כך כ עמ' 8-21.

עצמו, לא קשה למצוא בחלק הראשון של ישעיהו פסוקים ופרקים של נחמה הנוקטים סגנון המצוי בחלק השני. מי שמסתמך על הסגנון כמודד מכריע חזקה עליו שלא יסתפק בשניים ויציע גם שלושה וארבעה. ועובדה היא שיש מי שלא הסתפק בישעיהו השני והמשיך לחלק גם לשלישי ולרביעי.<sup>13</sup>

- נתונים היסטוריים — טענה אחרת היא טענה היסטורית, החלק השני עוסק במצב שונה של עם ישראל "בחלק השני ישראל הוא עם בזוז ושסוי ואסיר בבתי כלאים" ואילו בבית ראשון "ישעיהו מדבר אל עם החי בארצו חיים מדיניים תחת שלטון מלך ושרים"<sup>14</sup> גם לטענה זו פנים לכאן ולכאן, ואפשר לפרש את המצב הקשה של עם ישראל ברבים מהתיאורים גם על תקופת חזקיהו, שבימיו עלה מלך אשור ובדרך לירושלים החריב ובזז יישובים רבים. או על עשרת השבטים, שגלו בתקופת חזקיהו.<sup>15</sup>
- כל הטיעונים עד כאן יש בהם פנים לכאן ולכאן ואינם מכריעים. אך הטיעון המכריע הוא האזכור המפורש של השם 'כורש'. מלך זה קושר את ישעיהו לתקופת שיבת ציון — כ־150 שנה מאוחר יותר. אך גם עובדה זו ניתנת לפרש. ייתכן שישעיהו הכיר 'כורש' אחר בשושלת פרס, מאבות אבותיו של כורש מימי שיבת ציון.<sup>16</sup> וחשוב מכול, וכאן הגענו לעיקר, המחנך הדתי אינו יכול להתעלם מהאופציה לפרש זאת כנבואה לעתיד!<sup>17</sup>

## סיכומו של דבר

ראינו שלגבי 'ישעיהו השני' יש בניסוח 'מסקנות החקירה המדעית' הטעיה. זו תיאוריה המגבשת מבנה השערתו על בסיס נתונים חלקיים המונחים לפנינו. ארגון הנתונים תלוי בחוקר, במיתודה המדעית ובדרכי החקר שנקט, בגישותיו האישיות, בשכנוע הפנימי שלו ועוד. לא פלא ששני חוקרים עשויים להגיע למסקנות שונות ואפילו מנוגדות על סמך הערכת אותן עובדות. למרות מה שנראה במדע כעניין שהוכרע סופית, עדיין יש חוקרים — יהודים ולא יהודים — שמצדדים באחדותו של ישעיהו.<sup>18</sup> מצד אחד, אמנם יש הצטברות של שיקולים לצד 'ישעיהו השני', אך דווקא המיתודה המדעית מחייבת להודות שעדיין אין כאן 'הוכחות' מכריעות. העובדות שבטקסט יכולות להתפרש לכאן ולכאן. מצד שני, יש עובדות אחרות ומסוג אחר שאי אפשר וגם אסור לזלזל בהן. עובדה היא שלפנינו מסורת עתיקה

- מוטיבים, חספוסים בהרצאה, כפל דברים, חזרות, אי התאמות, סטיות ועוד. לפי סימנים אלה היא מבקעת את הסיפור לחלקיו ומנסה להרכיב את החלקים מחדש. כל נסיונות הביקורת הזאת אינם אלא כישלון אחר. היא מתעלמת ממידותיו המיוחדות של הסיפור המקראי.
- 13. עד כדי הפיכת ישעיהו למעין אנתולוגיה של דברי נביאים, ראה את הדיון של חוקרים רבים בעד ונגד חלוקת החלק השני לחלקים נוספים אצל אנדרה נהר, הערך 'ישעיהו', אנצ' עברית כ עמ' 478.
- 14. סגל שם.
- 15. שד"ל בפירושו ליש' יא 11.
- 16. על אפשרות של 'כורש' אחר ראה זלוטניק אצל יעקובסון שם עמ' 51; יעקב מדן, 'מבוא למאמרו של ח' חפץ על מלכות פרס ומדי', מגדים י"ד עמ' 63-64.
- 17. ראה שד"ל בהקדמה לפירושו, וחוקרים אחרים ראה יעקובסון שם.
- 18. אנדרה נהר, שם עמ' 479.

הפרשנים המסורתיים פירשו כצפוי את הנתונים מנקודת מבט של 'ישעיהו אחד'. כך עושים גם חוקרים בדורנו. (מה שחשוב להדגיש שהחוקרים בדורנו המעדיפים את נקודת המבט של 'ישעיהו אחד' יעשו זאת לאו דווקא מנקודת מוצא ראשונית של שיקולים אמוניים). כאמור לעיל, יש אמנם הבדלים מסוגים לשוניים וספרותיים בין שני החלקים, אך נקודת מבט זו לא תראה בהם נימוקים מכריעים כדי לקבוע את חלוקת הספר לשניים. עמדה זו טוענת שהקריטריונים אמנם חשובים, אך אין בהם כדי להכריע בנחרצות והם מאפשרים גם הסקת מסקנה שונה מזו של 'שני ישעיהו', למשל:

- העניינים הלשוניים — אמנם יש לשונות שונים בין שני החלקים, אך באותה מידה יש לשונות המשותפים רק להם. סגל עצמו מציין שיש לשונות המשותפים רק לשני חלקי ישעיהו ואינם בכל שאר ספרי המקרא, כגון: 'יאמר ה', 'נעצץ', 'תעלולים' ועוד הרבה, אך הוא מעדיף להניח שישעיהו השני חיקה את לשונו של ישעיהו הראשון.<sup>8</sup> ככלל, שיקול לשוני יש בו כדי לסייע אך לא כדי להכריע. בלשון יש הטרוגניות רבה, ולשונות הנראים שייכים לרובד אחד, מתגלים לא אחת כקיימים ברובד אחר.<sup>9</sup> ראוי לקרוא דברי חוקר מובהק של לשון בית שני: "לתקופת שיבת ציון משייכים חוקרי המקרא גם את נבואות הנחמה של ישעיהו השני, המוזכר במפורש את המלך 'כורש', אולם יש לציין כי לשון של נבואות אלה קרובה מאוד לעברית הקלסית במיטבה, נקיייה היא מהשפעות מובהקות של העברית המקראית המאוחרת, ורישומי הניאולוגיזמים אשר חדרו לתוכה קלושים למדי."<sup>10</sup>

- סגנון ספרותי — אמנם הסגנון הכללי של שני החלקים שונה, אך סביר להניח שהתוכן (דברי נחמה) מכתיב את הסגנון, על כן מתעורר ספק לגבי תקפותו של הניסוח שנוקט סגל: "יש הבדל רב בתכונות הסגנוניות בין לשונו של חלק שני ללשונו של חלק ראשון. בחלק השני יש לשון לירית רחבה ושוטפת, מלאה רוח ועדינות ופאתוס והתלהבות, ואילו נבואות ישעיהו שבחלק הראשון מצוינות בלשון נשגבה ורוממה ונמרצה ומרוכזת"<sup>11</sup> הערכה של 'פאתוס' ו'לשון נשגבה' הרי נתונים במידה רבה לתחושה הסובייקטיבית. לפי קריטריונים של סגנון לא היה נשאר ספר במקרא שלא היה מחולק לכמה חלקים, שהרי יש סגנונות שונים בכל ספר, באותה מידה אפשר לומר, למשל, שיש יהושע א (פרקים א-יב) ויהושע ב (יג — עד הסוף) ואולי יותר, כי הסגנון בחלק הראשון הוא עלילתי ובשני הוא סגנון רשימות.<sup>12</sup> ספק אם אפשר להצביע על חלוקה סגנונית חדה ונקייה גם בישעיהו

- 8. סגל, א"מ לעיל הע' 2 עמ' 927. וראה עוד בהרחבה על העניינים הלשוניים אצל ר' מרגליות, 'אחד היה ישעיהו', תשי"ד.
- 9. ראה בהרחבה על התופעה אצל ש' מורג, המסורת הטכנית של לשון המקרא: הומוגניות והטרוגניות, מחקרים בלשון המקרא, 'ירושלים תשנ"ה', עמ' 265-305.
- 10. אבי הורביץ, 'שיבה ואופיה של העברית המקראית המאוחרת', פרקים בעברית לתקופותיה ב' (ספר שושנה בהט), עורך: משה בר אשר, האקדמיה ללשון העברית 'ירושלים', עמ' 21.
- 11. סגל שם.
- 12. הש' את ביקורתו הקטלנית של יחזקאל קופמן על הקריטריון 'הספרותי' בפירושו ליהושע (1987) עמ' 74: "הפרדת המקור הזה לסיפורים מקבילים עומדת כולה על בסיס ספרותי. הביקורת מגלה ריבוי של

הרואה את ישעיהו כספר אחד. ערכו של נתון זה לא פחות מכריע משיקולים ספרותיים והיסטוריים. מסורת זו של 'ישעיהו אחד' היא מסורת עתיקה המוזכרת בבן סירא,<sup>19</sup> וכך גם נמצא הספר ישעיהו במגילות קומראן. עובדה אחרת היא שגם חז"ל לא הזכירו דבר מעין זה למרות שהזכירו דברים דומים על שמואל ועל הנביא בארה.

## ג

נחזור לשאלה שהעלינו בראשית המאמר. איננו באים במאמר זה למצות את הדיון ולעסוק בסוגיית 'ישעיהו השני' לעומקה או להכריע בין שני הפתרונות. אנו באים רק לומר, שלא ניתן כאן להכריע מהי 'האמת' ההיסטורית או המדעית. אפשר לשקול שיקולים לכאן ולכאן. לפנינו קיימת גם האפשרות לשקול פתרונות ביניים, כגון שמדובר ב'בית מדרשו של ישעיהו ובתלמידיו אחריו', פתרונות ברוח זו הציעו בוכר בנתחו 'אחדות ספר ישעיהו' — כיצד?<sup>20</sup> ועמוס חכם בפרק 'ישעיהו הנביא ו'לימודי' וכתובת ספר ישעיהו'.<sup>21</sup>

מובן שאפשר להעדיף עמדה זו או אחרת, אך אי אפשר לומר שרק הפתרון של 'ישעיהו השני' הוא 'האמת', והפתרון האחר חוטא לאמת. מי שעומד בתוקף על כך שיש רק שני ישעיהו ורוצה 'לכפות' עמדה זו, בניסוח ישיר או בניסוח עקיף, טיפח לעצמו 'אמונה' מדעית כביכול ולא 'אמת' עובדתית מוצקה. הוא הכריע לפי נטיית הלב. מה שחשוב לומר בבירור ובפה מלא, שלמחנכים דתיים יש, מעבר לשיקולים המחקריים והמיתוריים, שיקול נוסף — האופציה של נבואה. זו אופציה נוספת לפתרון שאיננה מצויה אצל 'לא מאמינים'. זו אופציה שבחרו בה המפרשים המסורתיים, וייחסו, כל אחד בדרכו, את נבואות הנחמה לתקופה היסטורית אחרת (אחרית הימים, בניין בית שני, גלות ישמעאל וכו'), לא רק כאדידה כללית של נבואת נחמה, אלא ניסו לזהות בה פרטים היסטוריים, ועשו זאת לא רק בישעיהו.<sup>22</sup> נראה לנו שהכרעה חד משמעית לצד אחד, זה של 'ישעיהו השני' כאמת היחידה, יש בה בעקיפין גם כדי אמירה שהאופציה של 'נבואה לעתיד' איננה אופציה אפשרית. כמחנכים דתיים איננו יכולים לקבל זאת. ראוי להימנע מקיצוניות: לא אמונה קיצונית האומרת רק ישעיהו אחד, אך גם לא 'אמונת המדע' הקיצונית האומרת רק שני ישעיהו. אפשר לשקול את שתי האפשרויות, אפשר להציע פתרון יצירתי אחר,<sup>23</sup> ואפשר גם אפשר להשאיר את הבעיה בצריך עיון.

19. בן סירא סוף פרק מ"ח (מהדרות סגל עמוד של"ד) הוא אומר על ישעיהו: "ברוח גבורה חזה אחרית, וינחם אבלי ציון, עד עולם הגיד נהיות, ונסתרות לפני בואן".

20. בוכר, דרכו של מקרא, עמ' 321-322.

21. דעת מקרא, מבוא לדרך ראשון עמ' 13 ואילך.

22. עשו זאת לא רק אצל נביא כישיעיהו אלא אפילו אצל דניאל הנמנה עם ספרי הכתובים. אמנם יש חכמים וחוקרים הנרתעים מלייחס לנבואה סגנון של 'הגדת עתידות', וזה הריהו לב ליבה של הנחת 'ישעיהו השני'. הטענה ש'נבואה איננה הגדת עתידות' היא נושא פתוח לדיון. לנו נראה שאי אפשר להתעלם מהעובדה שיש בנבואה גם אלמנטים של 'הגדת העתיד', ונראה שכך רואים זאת גם המפרשים המסורתיים, אך לא כאן מקומו של דיון זה.

23. נספר על כך אנקדוטה: בקונגרס העולמי השנים עשר למדעי היהדות, שהיה הקרן בירושלים בחדש אב. הרצה הרב מרדכי בריאר על נושא 'פרשת המתאים' בפרשת בהעלותך (במד' יא 34) ושאל

## ד

הערות בעניינים דידקטיים ומיתוריים:

עד כאן נסב הדיון על גופו של הנושא, אך ארשה לעצמי להעיר, בקיצור ובנימה אישית, על שני עניינים בעלי אופי דידקטי ומיתודי, הקשורים לשיטת ההוראה:

א. תמינה, מדוע צריך המורה למקרא, מעבר להערות מבוא נחוצות או אוכור כללי של הבעיה, לכלות מאמצים רבים בשאלות עריכה, מה התועלת הצומחת מהעיסוק בנושא 'ישעיהו השני', בייחוד בשאלות התלויות על הנחות והשערות. יכול המורה למקרא ללמד את הפרקים בישעיהו מפרק מ' ואילך כעוסקים ב'שיבת ציון', אך מה יעלה ומה יוריד לניתוח הספרותי-לשוני ולדיון הענייני אם יתעקש להניח שאלה דבריו של נביא אלמוני המכונה 'ישעיהו השני' דווקא או נבואה של ישעיהו הראשון. מוטב להתרכז בתוכן וברעיונות שמציעים לפנינו מבנהו ולשונו של הטקסט המונח לפנינו, בלי להכריע בשאלה ההיסטורית. יש לתת את הדעת על העובדה הפשוטה, שגם אם נרצה להניח שהטקסט עבר שלבי עריכה ספיקולאטיביים, הרי הטקסט שמונח לפנינו קיים כבר כמגבש ספרותי זה אלפי שנים והוא זכאי וראוי להילמד ולהיקרא כיחידה עצמאית מגובשת בזכות עצמה בלא קשר לשלבי התגבשותו ועריכתו.

ב. את 'דגל' האקדמיזציה החשוב נרים בהוראת המקרא בעניינים של מיתודולוגיה, קרי: הקפדה על עובדות ולא טשטושן, הבחנה בין עיקר וטפל, יושר מדעי והימנעות מהנחות מוקדמות, שימוש מקיף במקורות הידע למיניהם, ועוד מכל הטוב שהמיתודה המדעית מלמדת. אך במקום שהמסקנות אינן מחויבות המציאות המחקרית, במה עדיפה 'הצעה מדעית' רופפת על פניה של מסורת עתיקה יומין. אם עובדות הן — נקבל, ואם לדין — יש תשובה!

מדוע נסמכה לפרשה שאחריה פרשת מרים שדיברה באחיה משה. לאחר ששאל את השאלות הוסיף: "ולפי ביקורת המקרא הפרשה הראשונה שייכת למקור אחד, והשנייה שייכת למקור אחר". את ההרצאה סיים הרב בריאר ברעיון תיאולוגי חשוב. בשלב השאלות שלאחר ההרצאה הרים פרופסור ידוע למקרא שישב באלם את ידו ושאל: "האם אתה מאמין במה שציטטת מביקורת המקרא — שיש מקורות שונים לתורה — או שזה מס שפתיים לחבורה המדעית?". ענה הרב בריאר: "אני מאמין בתורה מן השמים ומאמין בכך שהקב"ה כתב את כל המקורות שבתורה". הנה כי כן, העובדות כפירות עלינו ואינן זוות ממקומן, ויש מרחב לפרשנות יצירתית ולפתרונות חדשניים, אך בסופו של דבר על המחנך לזכור שאינו יכול לכפות דווקא אחד מהם בכיתתו.